

IDEALISME SOM NATURFORTRÆNGNING

Asta Fink

Vi har i de seneste år befundet os i den ejendommelige situation, at der har været brug for en argumentation, der kunne overbevise erklæret *materialistiske* forskere om, at en materialistisk - og dermed praktisk potent - humanvidenskab kun kommer i stand, ved at det naturhistoriske og det samfundshistoriske fastholdes som sammenhængende momenter. Det, der nødvendiggør en sådan argumentation, er, at det naturhistoriske moment ikke bare er blevet overset, men tillige tabueret i næsten al den humanvidenskabelige forskning, der herhjemme i disse år er blevet bedrevet som erklæret materialistisk forskning.

Denne forskning har drejet sig om at få et korrekt begreb om de grundlæggende lovmæssigheder i vor samfundsmæssige virkelighed og om determinationssammenhænge mellem sådanne grundlæggende lovmæssigheder og tilstande og egenskaber, der kendetegner bestemte dele af denne virkelighed.

Der findes, som enhver ved, både vellykkede og mislykkede eksempler på denne bestræbelse, men sikkert er det, at bestræbelsen som sådan var og er velbegrundet, og at de seneste års væsentligste humanvidenskabelige forskningsresultater findes der, hvor denne bestræbelse er blevet forfulgt.

Det, denne artikel skal dreje sig om, er som sagt et *problematiske* træk ved denne forskning: Der skal argumenteres for, at afvisningen af det naturhistoriske moments relevans i en historisk reflekteret humanvidenskab er teoretisk uholdbar og praktisk betydningsfuld. Artiklen er først og fremmest skrevet til dem, der - i et eller andet omfang - som jeg selv, genkender problemet som deres eget.

Lad mig begynde med at pege på et forhold, der for mig at se rummer en del af forklaringen på, at tabueringen af det naturhistoriske moment er blevet et så udbredt træk i aktuel, erklæret materialistisk humanvidenskab.

Det forholder sig som bekendt sådan, at arbejdet med at afdække determinationssammenhængen mellem kapitalismens grundlæggende lovmæssigheder og specifikke problemer og forhold i den kapitalistiske virkelighed af indlysende grunde måtte kædes sammen med et ideologikritisk ar-

bejde, en afsløring af, at de borgerlige human- og samfundsvidenskaber og borgerlig ideologi overhovedet fremstillede historisk særegne tilstande, forhold og problemer som "naturlige" og uforanderlige. Ofte implicit - slet og ret i kraft af at anvende abstraktioner og kategorier, der på forhånd, så at sige, lod den mulighed ude af betragtning, at væsentlige træk og egenskaber ved (problemer i) deres genstandsfelt kunne have en samfundsmæssig genese og funktion. Netop fordi udgangspunktet for den aktuelle, erklæret materialistiske humanvidenskab i næsten alle tilfælde har været den velgrundede kritik af naturaliseringen af samfundsmæssige (mis-)forhold, kom man, i det, man plejer at kalde positiveringen af kritikken, i undersøgelsen af de samfundsmæssige determinationssammenhænge, til at tabuere *enhver* tale om naturlovmæssigheder i menneskelivet. Det, kritikken var rettet imod, kom dermed ironisk nok til - bag om ryggen på dem, der gennemførte den - at formbestemme deres position; de reproducerede modstanderens grundlæggende fejltagelse: *identifikationen* af natur og samfund (nu blot i en anden udgave: ved at bortretouchere naturhistoriske momenter som sådanne).

Man kan som bekendt finde utallige andre eksempler på dette: at positioner på den måde reproducerer modpositioners almene antagelser, at de træk, der kritiseres i modpositionen, bestemmes upræcist, så man overser, at der er et barn i badevandet. Den evne, der *i grunden* er en *conditio sine qua non* for udviklingen af en materialistisk videnskab: evnen til at fastholde modstridende bestemmelser af et givet fænomen længe nok til, at man kan få greb om, hvad det er for *træk* ved fænomenet, de hver for sig har fat i, og hvordan disse træk forholder sig til hinanden, den evne er uudviklet hos de fleste af os. Der cykles fra den ene abstrakte negation til den anden, og *akkumuleres* egentlig ingen erfaringer, men hos nogle af de mere følsomme, frustration over den deraf følgende teoretiske og praktiske impotens. Det er et problem, som det er væsentligt, at vi forholder os til og bekæmper. Vi må klarlægge, hvad det er for træk ved os og ved vore arbejds- eller produktionsbetingelser og -måde, der, u-vilkårligt og bag om ryggen på os, fremkalder den erkendelsesafmagt, der reelt er tale om. Men først og fremmest må vi selvsagt opsamle, videregive og bruge erfaringer med arbejds-sammenhænge, der er/hvori vi er/anderledes og bedre.

Nu tilbage til den i erklæret materialistisk humanvidenskab udbredte tabuering af enhver tale om naturhistoriske momenter. Det er som sagt rigtigt, at henvisningen til menneskets natur (eller væsen) er en velkendt ideologisk stereotypi. Det, der imidlertid kendetegner den *ideologiske* henvisning til menneskets natur (eller væsen) er, at 'menneskets natur' her opfattes som det enkelte individ iboende træk og egenskaber, der *i grunden* er ufor-

anderlige. I konsekvens heraf forklares problemer i menneske/samfundslivet under henvisning til en *simpel* reproduktion af invariante træk og egenskaber, der hører med til det menneskelige individs konstitution, hvorfor vi må gå til såkaldte "naturfolk" eller børn, hvis vi vil lære noget om de afgørende lovmæssigheder bag menneskelige handlinger og samliv, og undgå at blive ført på vildspor af den "sminke", civilisationen/socialisationen har lagt hen over de uforanderlige naturlovmæssigheder.

I eksistentialistisk inspireret psykologi gentages denne ideologiske figur - her blot med udgangspunkt i en filosofisk antropologi, der udskifter begrebet 'menneskets natur' med begrebet 'menneskets væsen'. Alle velkendte forskelle til trods har biologismen og eksistentialismen det væsentlige fællestræk, at menneskets natur eller væsen bestemmes som *a-historiske* egenskaber ved *individerne, at forholdet mellem natur og historie og mellem individ og samfund opfattes som et udvendigt og u-væsentligt forhold.*

Med den abstrakte negation af 'naturaliseringen' stiller man sig imidlertid i en ligeså velkendt ideologisk position, man tilslutter sig en "tabula rasa antropologi", en opfattelse af mennesket som et uendeligt plastisk substrat for en samfundsmæssig formning. En sådan afmaterialisering af menneskeslægten repræsenterer, som Krovova udtrykker det, "en antropologisk ideologi, der modsvarer kapitalismens umættelige hunger efter levende arbejde".¹

At det forholder sig sådan, er åbenbart, når antropologien, indlejret i systemfunktionalistiske eller dermed beslægtede teoridannelser, udmøntes i industri- eller organisationspsykologisk humanteknologi.²

I andre sammenhænge kan det af gode grunde være vanskeligere at få blik for antropologiens ideologiske tvetydighed: Når man f.eks. læser kulturanthropologiens klassikere, optræder den som en indbygget forudsætning i en kulturrelativisme, der var et effektivt våben i en (kultur) imperialismekritik, og når man møder den i forskellige varianter af marxistisk psykologi³, indgår den som en implicit forudsætning i arbejder, hvis påvisning af menneskelige funktionsmåders samfundsmæssige formbestemthed og af bestemte problemers samfundsmæssige genese er væsentlig både videnskabeligt og politisk.

Den klassiske kulturanthropologi og de fleste af de senere års kapitallogisk funderede analyser har mindst tre ting fælles:

1. De opererer på grundlag af *en teoretisk holisme* og bortabstraherer dermed det forhold, at de kulturer/den kapitalens logik, de undersøger, ikke selv slet og ret har "sat" og skaber sine egne betingelser, og de bliver i forlængelse heraf kun i stand til at identificere forandringer, som kan klassificeres som enten funktionelle eller dysfunktionelle *i forhold til* det undersøgte "systems" immanente "logik".
2. Deres teoretiske grundlag udelukker dem principielt fra at kunne have med en objektiv kritik af den givne totalitet at gøre. Holismen forpligter

dem i realiteten til en værditeoretisk decisionisme, en konsekvens, som i hvert fald erklærede materialister må tage alvorligt.

3. Deres arbejder er - som jeg allerede har været inde på - fremkommet (og fremkommer) i diskussions- og erfaringssammenhænge, der umiddelbart hæmmer en forståelse for, at det ontologiske og det metodologiske brud, de sætter mellem natur(-videnskaber) og historie(-videnskaber), er teoretisk uholdbart, og at det blokerer for udviklingen af en materialistisk funderet praksis.⁴

De træk, der her er fremdraget, ytrer sig på mange måder i den kapitallogiske tradition. Her er nogle få, men for mig at se anskuelige eksempler:

I H.J. Schanz' nyeste bog "Antikritik" (Modtryk 77) hedder det: "Netop opgivelsen af antropologien er forudsætningen for en analytisk slagkraftig teori for menneskenes emancipation, og det er økonomikritikkens opgivelse af antropologien, der i eminent forstand gør den relevant for netop en emancipationsinteresse". (s.70)

Denne formulering er ikke enestående. Den er et tilfældigt valgt, klart udtryk for en tankegang, der er gennemgående i størstedelen af de senere års erklæret materialistiske forskning.

Hvad kan den analytiske slagkraft bero på, efter at antropologien er opgivet? På afdækningen af hvilke grundlæggende samfundsmæssige lovmæssigheder, der må sættes ud af kraft, hvis det kapitalistiske samfund skal afløses af et andet. Hverken mere eller mindre. Det kan en materialistisk teori "for menneskenes emancipation" ikke klare sig med. Den kan ikke på en gang fastholde en materialistisk præntion og sætte parentes om forpligtelsen til at undersøge, hvilken art negation, der er ønskelig og bestemt mulig, og hvilke lovmæssigheder, det er nødvendigt at kende til for at virkeliggøre de forandringer, der er tale om. Netop den analytiske slagkraft er utilstrækkelig, så længe analysen indskrænkes til at omhandle den modsætningsfulde formning af mennesker og institutioner, som er nødvendig for kapitalismens fortsatte beståen. Den analytiske slagkraft opnås kun, hvor man interesserer sig for den samfundsmæssige virkelighed (for lønarbejderen og lønarbejderne, for familien, for skolen, for staten) som en realitet, der ikke er *tilstrækkeligt* begrebet med afdækningen af bestemte træk ved den som funktionelle, bestemte andre som dysfunktionelle, i forhold til det kapitalistiske samfunds fortsatte beståen. Man må som en ledetråd, der holder en fri af den funktionalistiske identifikation af funktion og realitet, fastholde, at der er "noget", der formbestemmes og indordnes funktionelt på bestemte måder, at dette "noget" har en historie, og at det selysagt ikke lades uberørt af at blive underordnet bestemte funktioner (evt. underordnet modsætningsfulde krav), men at man på den anden side ikke kan afgøre, om den forandring, en sådan underordning og formbestemmelse resulterer i, er (potentielt) progressiv eller regressiv (hvilke nye træk

ved genstandsfeltet, der evt. er henholdsvis det ene og det andet) ved blot at beskrive, hvilke formål, forandringen umiddelbart skal opfylde, eller hvilke bestemte formål, den kommer på tværs af. For at kunne undersøge det og dermed indfri et materialistisk krav om at undersøge, hvilke forandringer, der er ønskelige og bestemt mulige, og hvilke lovmæssigheder, man kan (må) regne med i praksis, må man også analysere genstandsfeltets ontologi og naturhistorie.

Et andet eksempel:

I en artikel i antologien "Socialisationskritik" ("Habermas versus Krovvoza", red. Esbern Krause-Jensen, Rhodos, 1977) skriver Jørgen K. Bukdahl: "Medens Krovvoza kun ser undertrykkelse i kapitalismens egen struktur, er der ved opløsningen af alle naturgroede identiteter i kapitalismen efter Habermas' opfattelse en frihedsgevinst deri, at en universalistisk moral afløser en partikulær, og at alle normer sættes under det legitimeringsstryk at skulle kunne godtgøre, at de er universaliserbare. Medens Krovvoza derfor tænker anarkistisk-revolutionært, tænker Habermas med en utopisk horisont - udsigten til et normativt begreb om et virkeligt på universaliserbare maximer indrettet samfund, et samfund med symmetrisk, herredømmefri interaktion - reformistisk, *for så vidt kapitalismens civilisatoriske effekter kan afgive et tilknytningspunkt.*" (s. 133) (Kursiveringerne er mine. A.F.)

Jeg har ikke noget at indvende mod "konklusionerne" på karakteristikken af henholdsvis Habermas og Krovvoza. Det, jeg har fundet bemærkelsesværdigt i det lige citerede, er *begrundelsen* for karakteristikken af Habermas som "reformistisk tænkende". I den ser jeg en variant af den type idealisme, som denne artikel handler om, en variant, der tit dukker op i forbindelse med implicitte eller eksplicitte bestemmelser af, hvad der kendetegner revolutionære resp. reformistiske tankegange, strategier osv. Det, der kan begrunde en karakteristik af bestemte tankegange og politiske overvejelser som revolutionære, er selvsagt (?) ikke, at de tager udgangspunkt i eller er udtryk for den opfattelse, at civilisatoriske "effekter" af kapitalismen er anvendelige, men at deres ophavsmænd i udgangspunktet accepterer nødvendigheden eller ønskeligheden af, at bestemte kapitalismespecifikke *misforhold* reproduceres, at de med andre ord tager fejl og tror, at noget er civilisatoriske effekter, hvor der netop er tale om *tvetydige* resultater af den historiske udvikling. Det er det, der er tale om hos Habermas. Det kritisable ved den eksemplariske status, visse træk ved den borgerlige mands personlighed og ved den bevidstgjorte, normativt regulerede interaktion tilskrives hos ham, er netop, at der i realiteten er tale om meget *væsentlige misforhold*: at Habermas i teorien gennemfører en "afmaterialisering" af mennesket, som nøjagtigt modsvarer den fremmedhed over for egne konkrete erfaringer, den overskæring af intellektes livsnerver, der har været og stadigvæk er opbruddets, frigørelsens livstruende

følgesvend i vores samfund, og som er en side af den naturfortrængning, som det er nødvendigt at ophæve, både i teorien og i "virkeligheden", så at sige, hvis vort arbejde med at finde ud af, hvilke forandringer, der er ønskelige og bestemte mulige, ikke i slående grad skal være sammenligneligt med farveblindes diskussion af farverne.

Jørgen K. Bukdahls karakteristik af Krovoza sætter fingeren på det ømme punkt, der påfører både ham og - tendentielt - den kapitallogiske tradition som sådan decisionismen som problem.

Decisionismens konstitutive træk er afvisningen af et videnskabeligt handlingsgrundlag. I kraft heraf er decisionismen uforenelig med et materialistisk standpunkt. Den teoretiske og eksplicite decisionisme hører da også generelt hjemme i traditioner, der forstår sig selv som pluralistiske, liberale osv.⁵ Men som uerkendt teoretisk og praktisk betydningsfuld konsekvens er decisionismen desuden et nok så gennemgående problem i megen nymarxisme. Et klassisk eksempel er Marcuses bog: Det endimensionale menneske. Den bog fik som bekendt en overordentlig indflydelse, og selv om den siden er blevet forkastet som teoretisk grundlag for en marxistisk samfundsvidenskab, er et afgørende kendetegn ved den uantastet blevet reproduceret: den opfattelse, at den kapitalistiske *virkelighed* er *begrebet* med blotlæggelsen af de træk i den, der kan tilbageføres til kapitalens immanente logik.

Den forskel, at hvor Marcuse vil tale om, at det er herpå kritikens *radikalitet* beror, mens f.eks. den kapitallogiske tradition vil sige, at det er dens *videnskabelighed*, der står på spil, er i denne sammenhæng betydningsløs. Det afgørende er det fællestræk, at den videnskabeligt begrundede handlingsvejledning prigsives, at analyserne begge steder under påberåbelse af henholdsvis radikaliteten og videnskabeligheden tendentielt kun angår træk og forandringer i den samfundsmæssige virkelighed, *forsåvidt* disse kan ses som momenter i reproduktionen af den kapitalistiske samfundsorden, og at negativiteten derved begge steder feticheres.

Hos Marcuse tages konsekvensen - den abstrakte utopisme, der i en ligefrem forstand er en afart af decisionismen - *med dødsforagt*. Han udbreder sig med blomstrende retorik om det fortjenstfulde i at erstatte begrebet om 'den bestemte negation' og den dermed forbundne forpligtelse til at fremanalysere den historiske udviklings konkrete modsigelser og muligheder, med begrebet 'transzendierenden Entwürfen', med den blotte retningsløse frisættelse af *alle mulige* kapitalismefjendtlige drømme og fantasier.

I den kapitallogiske tradition tages denne konsekvens ikke, men man finder den samme selvstændiggørelse af negativiteten, af "kapitalens logik", den samme u-væsentliggørelse af den konkrete analyse af, hvilke modsætningsfulde forandringer, der finder sted under kapitalens herredømme.

Derfor giver det mening at tale om, at denne tradition reelt gør sig skyldig i og afstedkommer den samme afmagtsfetichering som Marcuse, og at

den må konfronteres med misforholdet mellem den materialistiske selvforståelse og svarskyldigheden over for decisionismen.

En teoretisk nødvendig betingelse for at opfylde materialismens videnskabelighedskrav er, at man indser og tager konsekvenserne af, at det er galt at operere med et begreb om historisk virksomme lovmæssigheder, der alene omfatter *kapitalens* og at sætte alt andet uden for en parentes som "kontingente fakticiteter".

Det er rigtigt, at kapitalismens udvikling har frembragt nødvendigheden af, at stadig flere livsområder samfundsmæssiggøres. Men de nye tilstande, forhold og misforhold, der er resultatet af denne udvikling, de nye muligheder, den eventuelt indebærer, kan ikke undersøges konkret og materialistisk med mindre begrebet om et naturgrundlag fastholdes. Kun da kan man overhovedet sætte sig for at undersøge, i hvilke henseender der er tale om udvikling, og i hvilke andre om afvikling af menneskelige potentialer og i kraft af hvilke lovmæssigheder, forandringerne sætter sig igennem og ser ud, som de gør. Men først og fremmest: hvilke forandringer, det er rigtigt at arbejde på at virkeliggøre.

NOTER

- ¹ Die Verinnerlichung der Normen abstrakter Arbeit und das Schicksal der Sinnlichkeit in: Beiträge zu einer anderen materialistischen Aestetik, Berlin, 74.
- ² Jfr. f.eks. Bernard Willms: Funktion - Rolle - Institutionen, Zur politiktheoretischen Kritik soziologischer Kategorien, Dusseldorf, 71.
- ³ Den ligger implicit i såvel freudomarxistiske arbejder som f.eks. Schneiders (Neurose und Klassenkampf - Rowohlt, 73) erklæret materialistiske kritik og rekonstruktion af psykoanalysens indsigter som i Sève (Marxisme et théorie de la personnalité, Paris, 72) forsøg på at udarbejde nogle almene kategorier for en historisk materialistisk personlighedsteori. Klaus Ottomeyer har i "anthropologieproblem und marxistische Handlungstheorie" (Focus Verlag, 76) udarbejdet en kritik af de 2 forfattere, der bl.a. omhandler dette punkt. En mere udførlig kritik af Sève på dette punkt findes i Andreani: Marxisme et anthropologie i L'homme et la Société XV (januar-marts, 70) Schneider og Sève må iøvrigt siges at være modpoler i det teoretiske spektrum, den vage betegnelse 'marxistisk psykologi' omfatter.
- ⁴ A propos disse fællestræk: i et efterskrift til Hans-Jørgen Schanz' "Til rekonstruktionen af kritikken af den politiske økonomis omfangslogiske status" (modtryk, 1973) refererer Jørgen K. Bukdahl til Peter Winch's arbejde. Det sker i et upolemisk forsøg på at klargøre nogle grundtræk i den kapitallogiske position og er bemærkelsesværdigt i denne sammenhæng, fordi Peter Winch klarere og mere prægnant end andre, jeg kender til, artikulerer det videnskabsteoretiske grundlag for en borgerlig imperialismekritik og implicit hele tiden har netop den klassiske kulturantropologi som paradigmatiske udgangspunkt for sine overvejelser. (jfr. min korte fremstilling og kritik af Winch's standpunkt i Teori & Praksis (GMT, 1973).
- ⁵ Et kendt eksempel er Gunnar Myrdal: Objectivity in Social Research, London, 69.

